

پرده گشای رخ حسن قدیم

سرشناسه: توسلی، محمد مهدی، ۱۳۳۲
عنوان و نام پدیدآورنده: انسان‌شناسی هندویسیم / مولف محمدمهدی توسلی؛
ویراستاران آبهای کومار سینگ، سینا توسلی.
مشخصات نشر: تهران، نشر اطلاع، ۱۴۰۰
مشخصات ظاهری: [۲۳۹] ص.: مصور.
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۲۳۱-۶۶-۲
وضعیت فهرست نویسی: فیبا
یادداشت: کتابنامه: ص. [۲۳۱ - ۲۳۷].
یادداشت: نمایه.

موضوع: انسان (هندویسیم)
موضوع: Theological anthropology -- Hinduism
موضوع: هندویسیم -- آئین‌ها
موضوع: Hinduism -- Rituals
شناسه افزوده: کومار سینگ، آبهای، ویراستار
شناسه افزوده: Kumar Singh, Abhay
شناسه افزوده: توسلی، سینا، ۱۳۵۹-، ویراستار
رده بندی کنگره: BL۱۲۸۳/۸۴۷
رده بندی دیویی: ۲۹۴/۵۲۲
شماره کتابشناسی ملی: ۷۶۷۱۰۲۱
اطلاعات رکورد کتابشناسی: فیبا

انسان‌شناسی هندویسیم

مؤلف: دکتر محمدمهدی توسلی

(دانشیار دانشگاه، متخصص تاریخ فرهنگ هند باستان و باستان‌شناسی/انسان‌شناسی)
ویراستاران: پروفیسور آبهای کومار سینگ (لاتین)، دکتر سینا توسلی (فارسی)

نشر اطلاع

خیابان مطهری، نرسیده به شریعتی،

بن بست ارمان، پلاک ۵، واحد ۷

تلفن: ۸۸۴۲۸۵۷۷ فکس: ۸۸۴۵۶۲۵۱

نمونه خوانی: خانم پروانه امیری

فهرست اعلام: خانم کوه نشین

صفحه آرایی: وحید شهبازپور

نوبت چاپ: اول - ۱۴۰۰ خورشیدی

شمارگان: ۲۵۰ نسخه

قیمت: ۲۵۰,۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۲۳۱-۶۶-۲

ISBN: 978-600-6231-66-2

9

786006

231662

این اثر مشمول قانون حمایت مؤلفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ است، هر کسی تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه کتبی مؤلف یا ناشر، نشر یا پخش یا به صورت پی‌دی‌اف یا الکترونیکی عرضه نماید، مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

انسان شناسی هندوئیسم

دکتر محمد مهدی توسلی

Foreword

By

Prof. Dr. Abhay Kumar Singh

(Director, Swami Vivekananda Cultural Centre, Embassy of India, Tehran)

سرآغاز

به قلم پروفیسور آبهای کومار سینگ

(مدیر مرکز فرهنگی سوامی ویوکانندا و رایزن فرهنگی سفارت هند - تهران)

بسم الله الرحمن الرحيم

“It is essential to every religion that its heritage should be treated as sacred. A society which puts a halo of sanctity round its tradition gains an inestimable advantage of power and permanence.”

Dr. S. Radhakrishnan, *The Hindu Way of Life*

It is a great pleasure to me to present the book by the eminent scholar Professor Mohammad Mehdi Tavassoli, to the learned Farsi readership. His objective, as he mentioned to me, is to deliver the correct perspective through which Hinduism can be clearly viewed and understood by outsiders to that religion. Professor Tavassoli has unmatched competence for this scholarly task; he being an expert of Indian history, culture and archaeology and possessing experience of some years living in

India and witnessing the Hindu¹ ways. All the more, he is most deserved as he is god-gifted with a rare gracious temperament; and as Hindus believe, that only ‘in noble hearts, spiritual insight awakens’. Professor Tavassoli has generously passed on the fruits of his knowledge to the readers.

My respected friend has also granted to me the honour to familiarize his valuable work. I dutifully accept his command, although it may not be worth a Foreword. Writing on Hinduism has driven me into introspection. In self-searching, I asked myself some questions: how do I know myself as a born Hindu? I may announce about certain beliefs which are firm my psyche; the ways of worship I follow; and some traditions that I like; and few rituals and festivities, I enjoy. But I do not feel I am different from my brothers and sisters in the world, following any other religious faiths, or none like any atheist. Neither are they any different from me. They are not others to me. They are like me, and are mine. We have the same soul or spirit! Our joys and sorrows are same and similar. This is what the teachings of Hinduism guide from the depths of heart and conscience, when I close my eyes. With open sensory eyes, people do differentiate, being deceived by the falsity of view, that owes to *Maya* i.e., worldly illusion. Thus, the Hindu faith celebrates the diversity outside and unity inside, but all in harmony with humanity.

*Hindu-dharma*² is vaster in dimensions than the English

---

1. “The term ‘Hindu’ originally had a territorial than creedal significance” wrote S. Radhakrishnan in *The Hindu Way of Life*. “Tam varsam bharatam nama bharti-yatra samtatih”.

2. The word ‘Dharma’ derives from root ‘dhri’, which means “to support, hold, or bear”. It is the thing that regulates the course of change by not participating in change, but that principle which remains constant[Steven Rosen (2006), *Essential Hinduism*, Praeger, pp. 34–45]. Monier-Williams [*Sanskrit-English Dictionary* (ed.2008), pp. 543–544] defines dharma, such as that which is established or firm, steadfast decree, statute, law, practice, custom, duty, right, justice, virtue, morality, ethics, religion, religious merit,

word ‘religion’ can encompass. It is a compendium of Truth¹. and not a propounded religion by one founder. It is *sanatana*,² and elucidated by saints through the ages³. The other sources⁴ are beliefs and traditions, rituals and customs, originated from antiquity,⁵ and often different and dissimilar.

Hinduism as the ‘religion of the sacred books’ is a part of the whole of magnitude of this *dharma*. Its antecedents truly lie in intuitive enlightenment of the Vedic seers and the experiential realization of the Upanishadic sages. The insight of the Eternal and Beneficent was a spiritual flash that touched the heart, mind and spirit, together. To grasp that divine flash in heart or mind or spirit became the ideal quest of life, ever since⁶. And so, there originated ways to it: the heart submitted to *bhakti* [devotion], the mind quested for *jnana* [knowledge] and spirit

---

good works, nature, character, quality, property. The meaning of the word *dharma* depends on the context.

1. यो वै स धर्मः सत्यं वै तत् तस्मात्सत्यं वदन्तमाहुर् धर्मं वदतीति धर्मं वा वदन्तं सत्यं वदतीत्य् एतद्ध्येयैतदुभयं भवति ॥

“when a man speaks the Truth, they say, ‘He speaks the Dharma’; and if he speaks Dharma, they say, ‘He speaks the Truth!’ For both are one.” *Brihadaranyaka Upanishad*, 1.4.xiv

2. *Sanatana*’ means ‘eternal’. *Sanatana*-*dharma* “has also more recently been used by Hindu leaders, reformers, and nationalists to refer to Hinduism as a unified world religion. *Sanatana* *dharma* has thus become a synonym for the “eternal” truth and teachings of Hinduism, the latter conceived of as not only transcendent of history and unchanging but also as indivisible and ultimately nonsectarian.”

<https://www.britannica.com/topic/sanatana-dharma>.

3. “Hinduism calls itself the *Sanatana Dharma*, the eternal faith, because it is based not upon the teachings of a single preceptor but on the collective wisdom and inspiration of great seers and sages from the very dawn of Indian civilization.” Karan Singh, *Essays on Hinduism*, p.1

4. Three sources of learning *Dharma* are and in the same order to follow (a) Vedas, Upanishads, the Epics and other Sanskrit texts with the help of one’s teacher; (b) observing the behaviour and example of good people; (c) “*atmatusti*” or reflection on inner feeling/conscience.

5. “Hinduism is ..... not a definite dogmatic creed, but a vast, complex, but subtly unified mass of spiritual thought and realisation. Its tradition of the Godward endeavour of the human spirit has been continuously enlarging through the ages.” S. Radhakrishnan, *The Hindu Way of Life*.

6. “He who knows the Supreme Brahman verily becomes Brahman” claims *Mundaka Upanishad* [3.2.9]

focussed upon *yoga* [discipline of self]. Acceptance of the basic premise that there exist different effective ways to ignite the divine spark within the self, is the Hindu way. This way of life is *Hinduism*.

Thus, Hinduism is rooted in thoughts and emotions, rather than deriving from rigid dogmas and dictates.¹ The former are roots that nourishes it, while the latter, like tree trunk, is the supportive frame. As the mind or heart impulsively challenges the frameworks; escapes or reshapes are devised on the two sides, as the consequence. Structures are altered or the old ideas are re-interpreted, revised or revived. Whether as a new sect forms or some malady reformed; the acts of fusion or fission continue, as natural processes. Adjustments have been continual during the entire course of the ever-evolving Hinduism. Hinduism is like a Himalayan rock flowing in the Ganga of Time. It is said that “a rolling stone gathers no moss” and so is Hinduism: rock-strong, ever dynamic; always cleansed in the flow of Time, emerging fresh and radiant.

Hinduism accepts diversity without reservations because it is effusively assured about the existence of a fundamental unity in Creation;² the essential sameness in the abundant variety of material and spiritual universe³. This unity and oneness is discernible with the advancement in the level of consciousness⁴

---

1. “The Hindu attitude to religion is interesting...Intellect is subordinated to intuition, dogma to experience, outer expression to inward realisation.....” wrote S. Radhakrishnan (*The Hindu Way of Life*....).

2. Swami Vivekananda spoke: “The theme of the Upanishads is to find an ultimate unity of things.”

3. Ishopnishada’s declaration that “ ‘This entire cosmos whatever is still or moving, is pervaded by the divine,’ contains the very essence of Hinduism.” Karan Singh, *op.cit.*, p.3.” “Filled with Brahman are the things we see;/Filled with Brahman floweth all that is;/From Brahmanall—yet is he still the same.” (Ibid., p. 4.)

4. Swami Vivekananda said, “the theme of the Upanishads is to find an ultimate unity of things. Knowledge is nothing but finding unity in the midst of diversity. Every science is based upon this; all human knowledge is based upon the finding of unity in the midst of diversity...”

[through *jnana marg*], or, by growth of sympathy and love [in *bhakti marg*]. Difference is only the deception of perception. The Upanishadic axioms, like “*aham brahmāsmi*”¹; “*Tat tvam asi*”²; “*ayam ātmā brahma*”³ claiming the oneness of the *jiva/atman* with the *Brahm/Paramatma* indicate essential unity.⁴

Credence to the deceptive virtual world is due to worldly attachments and individual ego [*aham*]. This misapprehension nourishes upon human ignorance [*avidya*], attachment [*moh*], desire [*trishna*]; and is weaned by right knowledge [*jnana*], renunciation [*tyag*], or surrender to godhead [*samarpan*]. Hinduism explains the ‘falsehood of virtual phenomena’ through the concept of curtain of *maya*.⁵ “*Brahma satyam jagat mithya, jivo brahmaiva naparah*”, said Adiguru Shankaracharya.

Hinduism acknowledges the limitations of the human knowledge and sensory perceptions to comprehend the Truth.⁶ To overcome the human flawed abilities, Hinduism subscribes to an inclusive approach.⁷ A bit of Truth is not complete Truth, nevertheless, it holds some speck of truth.

1. *Brihadaranyaka Upanishad* 1.4.10;

2. *Chandogya Upanishad* 6.8.7

3. *Mandukya Upanishad* 2.

4. See, Karan Singh, *op.cit.*, p. 5.: “*Tat tvam asi*—‘that thou art’—meaning that the Atman was essentially the Brahman. What the exact relationship between the two is has been the basis of various great schools of Vedanta, some holding with Sankaracharya that in fact the two are identical [the Advaita Vedanta], some with Raamanujacharya that they are both unitary and dual [the Visistadvaita] an some with Madhvacharya that they are similar but always separate [the Dvaita].”

5. *Rg veda* and other texts, *Māyā* means illusion, fraud, deception, magic that misleads.

6. “Brahman is not grasped by the eye, nor by speech, nor by the other senses, nor by penance or good works. A man becomes pure through serenity of intellect; thereupon, in meditation, he beholds Him who is without parts.” (*Mundaka Upanishad* 3.1.8)

7. “Hindus accept—and indeed celebrate—the organic, multileveled, and sometimes pluralistic nature of their traditions. This expansiveness is made possible by the widely shared Hindu view that truth or reality cannot be encapsulated in any creedal formulation, a perspective expressed in the Hindu prayer “May good thoughts come to us from all sides.” Thus, Hinduism maintains that truth must be sought in multiple sources, not dogmatically proclaimed.” See,

<https://www.britannica.com/topic/Hinduism/General-nature-of-Hinduism>

Besides any other religious faith, even within the fold of Hinduism there were divergent views, but all acceptable, provided they were sincerely pursuing knowledge of God.¹ Thus, Hinduism shuns religious argument² rather accepts all different reflections of Truth as true. “*Ekam sat vipra bahudha vadanti.*”³ Thus, all ways to the realization of the Truth are accepted like different rivers leading to the same ocean.⁴

However, Hinduism has exhibited the centripetal pull towards its core of monotheism. Swami Vivekananda’s views express this fact:

“The one fact I found is that in all the Upanishads, they begin with dualistic ideas, with worship and all that, and end with a grand flourish of Advaitic ideas.”

We live, and our religion exists with us in a material world (*bhautik samsara*); and as such, the necessity of worldliness was admitted in Hinduism. Ideals conducive for observance of *dharma* affirmed the frameworks of varna (four social orders) with age-bound *ashrama* (the four stages of life) divisions; along with the *purushartha-catusya* (the four desired goals of life) and *samskara* (sacraments). Thus, duties and rituals were attached to every stage of life and according to the social rungs, in order to fulfil obligations of *rina*, *yajna*, *svadharma*.

The concept of samsara, its bondages of sufferings and of

1. S. Radhakrishnana noted: “The different sects of Hinduism are reconciled with a common standard and are sometimes regarded as the distorted expressions of the one true canon”.... “*eka eva dvija vedo vedarthas caika eva tu; ekavedasya cajnana vedas te bahavah krtah.*”

2. *Bhagavad Gita*: “I am in every religion like the thread that passes through a string of pearls”.

3. *Rg Veda* (1.164.46): “Truth is One, the wise call It by various names”.

4. Hindu Prayer: «Like so many rivers flowing from different mountains, all coming and mingling their waters in the sea, all the different religions, taking their births from different standpoints of fact, come unto Thee.» Swami Vivekananda in lecture delivered at Detroit on February 21, 1894. CWSV, vol viii.

reincarnations, as resultant of *karma* (action) remained a dominant theme. The highest *purushartha*, i.e., of *moksha* or liberation could be attained by *karma-yog* or through bhakti or *jnana margs*.

Hinduism by the fourth century AD could integrate all the ancient beliefs, Vedic philosophies, wisdom of the Epics, sectarian traditions and folk-deities, rituals and concepts into the Puranic literature. The exceptional *Purana* texts, rich in myths, wisdom, philosophy, and spiritualism became the basis of formal Hinduism. May conclude here with S. Radhakrishnan's words on Hinduism: "The dialectic of religious advance through tradition, logic and life helps the conservation of Hinduism by providing scope for change.... What is built for ever, is forever building."

It is my assured conviction that the book by Professor M.M. Tavassoli shall benefit the knowledge of the Farsi readership of elder and younger generations who seek to know. Befitting is the quote from Maulana Rumi: "When the student is ready, the Master appears." The book by the *Guru* has arrived, welcome!

ترجمه فارسی

سرآغاز

به قلم پروفیسور ابھی کومار سینگ

(مدیر مرکز فرهنگی سوامی ویوکانندا و رایزن فرهنگی سفارت هند-تهران)

بسم الله الرحمن الرحيم

«برای هر آیینی ضروری است که با میراث آن به منزله‌ی امری مقدس برخورد شود. جامعه‌ای که پیرامون سنت خود هاله‌ای از حرمت قرار دهد، از مزیتی غیرقابل ارزیابی از قدرت و دوام، برخوردار می‌شود.»

دکتر اس. رادهاکریشنان: روش زندگی هندوها.

برای من بسیار مایه خرسندی است که کتاب استاد برجسته پروفیسور محمدمهدی توسلی را به خوانندگان فرهیخته فارسی ارائه می‌دهم. هدف وی، همان طور که به من یادآوری کرده است، ارائه دیدگاهی صحیح است که از طریق آن می‌توان آیین هندو را توسط خارجیان به آن دین به وضوح مشاهده و درک کرد. پروفیسور توسلی صلاحیت بی بدیلی برای این کار علمی دارد؛ به این جهت که ایشان متخصص تاریخ، فرهنگ و باستان‌شناسی هند است و دارای تجربه چندین سال زندگی در هند و شاهد طریقت و مشی هندو است. از همه بیشتر، او شایسته‌ترین است زیرا دارای خلق و خوی بخشنده نادر است؛ و همان‌طور که هندوها معتقدند، تنها «در قلب‌های نجیب است که بینش معنوی بیدار می‌شود». پروفیسور توسلی سخاوتمندانه ثمرات دانش خود را به خوانندگان منتقل کرده است. دوست عزیزم نیز افتخار آشنایی با کار ارزنده وی را به من اعطا کرده است. من دستور او را با کمال وظیفه قبول می‌کنم، گرچه ممکن است بیان ارزش یک پیشگفتار را نداشته باشد. نوشتن درباره هندوئیسم مرا به درون بینی سوق داده است. من در جست‌وجوی خودم، چند پرسش از خود مطرح کردم: اول این که

چگونه خودم را به منزله‌ی هندوی متولد شده می‌شناسم؟ ممکن است بتوانم درباره اعتقادات خاصی که روان من را محکم می‌داند، اعلام کنم؛ راه‌های عبادت که دنبال می‌کنم؛ و برخی سنت‌ها که من دوست می‌دارم؛ و چند مراسم و جشن که از آنها لذت می‌برم. اما احساس نمی‌کنم با خواهران و برادرانم در دنیا فرق داشته باشم، پیرو اعتقادات مذهبی دیگر، یا مانند هیچ ملحدی نیستم. آنها هیچ تفاوتی با من ندارند. آنها برای من، دیگران نیستند. آنها مانند من هستند، و از من هستند. ما روح یا روان یکسانی داریم! شادی‌ها و غم‌های ما یکسان و مشابه است. هنگامی که چشم‌هایم را می‌بندم، می‌فهمم این همان چیزی است که آموزه‌های آیین هندو از اعماق قلب و وجدان هدایت می‌کند. با چشمان دقیق و باز، مردم فریب و دروغ بودن را، که مدیون مایاست، یعنی توهم دنیایی، فرق می‌گذارند. بنابراین، آیین هندو تنوع درونی و وحدت درون را جشن می‌گیرد، اما همه اینها با انسانیت هماهنگ است.

هندو-دارما از نظر ابعادی بسیار گسترده‌تر از واژه انگلیسی «دین» است. این مجموعه‌ای از حقیقت است و تنها دین مبین یک بنیانگذار نیست. این ساناتانا (ابدی) است و در طول اعصار توسط مقدسین روشنگری شده است. منابع دیگر باورها و تباددها، آیین‌ها و آداب و رسوم، از دوران باستان ریشه گرفته‌اند، و اغلب متفاوت و غیر مشابه هستند.

هندوئیسم به مثابه «آیین کتابهای مقدس» بخشی از کل عظمت و شکوه این دارماست. پیشینه‌ی آن در حقیقت در روشنگری شهودی فرزنانگان ودایی و تحقق تجربی دانایان اوپانیشادی نهفته است. بینش ازلی و رحمت یک برق معنوی بود که قلب، ذهن و روح را لمس کرد. درک آن انعطاف‌پذیری الهی در قلب یا ذهن یا روح، از آن زمان به بعد تلاش ایده‌آل زندگی شد. از این رو، راه‌هایی برای آن ایجاد شد: قلب تسلیم باکتی [فداکاری] شد، ذهن به جست‌وجوی جنانا [دانش] رفت و روح بر یوگا [نظم خود] متمرکز شد. پذیرش این پیش‌فرض اساسی، که روش‌های گوناگون و مؤثر برای ایجاد جرقة الهی در درون خود وجود دارد، روش هندو است. این شیوه زندگی آیین هندوئیسم است.

از این رو، هندوئیسم ریشه در افکار و عواطف دارد، نه اینکه از دگم‌ها و حکم‌های سخت‌گیرانه ناشی شود. اولی ریشه‌هایی است که آن را تغذیه می‌کند، در حالی که دومی، مانند تنه درخت، چارچوب حمایت‌کننده است. همان‌طور که ذهن یا قلب به طور تکان‌دهنده‌ای چارچوب‌ها را به چالش می‌کشد؛ به عنوان نتیجه، فرار یا تغییر شکل از دو طرف ساخته می‌شود. ساختارها تغییر می‌کنند یا ایده‌های قدیمی دوباره تفسیر، تجدید نظر یا احیا می‌شوند. خواه به منزله تشکیل

یک فرقه جدید یا اصلاح برخی بیماری‌ها. اعمال همجوشی یا شکافت، به نام فرایندهای طبیعی، ادامه می‌یابد. در کل دوره هندوئیسم که همیشه در حال تحول است، تنظیمات مداوم بوده است. هندوئیسم مانند صخره‌های هیمالیاست که در گانگای زمان جریان دارد. گفته می‌شود که «یک سنگ نورد، سنگ خزه‌ای جمع نمی‌کند»، و هندوئیسم نیز همین طور است: سنگ محکم، همیشه پویا؛ همیشه در جریان زمان تمیز می‌شود، تازه و درخشان ظاهر می‌شود.

هندوئیسم تنوع را بدون هیچ گونه شرطی می‌پذیرد زیرا به وجود وحدت اساسی در آفرینش اطمینان دارد؛ یکسان بودن اساسی در تنوع فراوان جهان مادی و معنوی. این اتحاد و یکپارچگی با پیشرفت در سطح آگاهی از طریق حاشیه دانش (Jnana)، یا با افزایش همدردی و عشق (در حاشیه باکتی یا فداکاری)، قابل تشخیص است. تفاوت فقط فریب ادراک است. بدیهیات اوپانیشادی، مانند ادعای یگانگی جیوا / آتمن با برهم / پاراماتما نشانگر وحدت اساسی است.

اعتبار به دنیای مجازی فریبنده به دلیل وابستگی‌های دنیوی و نفس اماره فردی است. این سوءتفاهم از جهل و نادانی انسان، وابستگی و میل تغذیه می‌کند؛ و با دانش صحیح، چشم پوشی و ترک علایق یا تسلیم شدن تنها در برابر خداوند، از شیر گرفته می‌شود. هندوئیسم «دروغ پدیده‌های مجازی» را از طریق مفهوم پرده مایا توضیح می‌دهد. آدیگورو شانکاراچاریا گفته است:

“Brahma satyam jagat mithya, jivo brahmaiva naparah”

هندوئیسم محدودیت‌های دانش و ادراک حسی انسان برای درک حقیقت را تصدیق می‌کند. هندوئیسم برای غلبه بر توانایی‌های معیوب انسان، رویکردی فراگیر دارد. کمی حقیقت، حقیقت کاملی نیست، با این وجود، ذره‌ای از حقیقت را در خود جای داده است.

علاوه بر هر ایمان مذهبی دیگر، حتی در لایه‌های آیین هندو نیز دیدگاه‌های گوناگونی وجود داشت، اما همه قابل قبول بودند، به شرط آنکه صادقانه در پی شناخت خدا باشند. بنابراین، هندوئیسم از استدلال دینی گریزان است و همه تأملات مختلف حقیقت را درست می‌پذیرد. بنابراین، همه راه‌های تحقق حقیقت مانند رودخانه‌های مختلف منتهی به یک اقیانوس پذیرفته شده‌اند.

با این حال، آیین هندو گرایش گریز از مرکز را به سمت هسته اصلی یکتاپرستی خود به نمایش گذاشته است. نظرات سوامی ویوکاندا این واقعیت را بیان می‌کند: «آن واقعیتی که من دریافتم این است که در همه اوپانیشادهای، آنها با ایده‌های دوگانه، با پرستش و همه اینها شروع می‌شوند، و با شکوفایی بزرگ ایده‌های سنت ودانتا پایان می‌یابد.»

ما زندگی می‌کنیم، و دین ما در جهان مادی با ما وجود دارد؛ و به همین ترتیب، ضرورت جهان پسندی در آیین هندو پذیرفته شد. ایده‌آل‌های مناسب برای رعایت دارما، چارچوب‌های وارنا (چهار نظم اجتماعی) را با تقسیم بندی‌های چهار مرحله زندگی (آشراما) محدود به سن تأیید می‌کنند؛ همراه با چهار هدف مطلوب زندگی و سامسکارا (مقدسات/آیین‌های دینی). بنابراین، وظایف و آیین‌ها برای انجام تعهدات رینا، یاجنا، سوادارما به هر مرحله از زندگی و طبق مراحل اجتماعی متصل شدند.

مفهوم سامسارا، بندهای آن از رنج‌ها و تناسخ، به مثابه نتیجه کارما (عمل) همچنان یک موضوع غالب است. بالاترین *purushartha*، یعنی موکشا یا رهایی را می‌توان با کارما-یوگ یا از طریق باکتی/فداکاری و اخلاص یا حاشیه دانش حقیقی به دست آورد.

هندوئیسم تا سده چهارم میلادی می‌توانست تمام باورهای باستان، فلسفه ودایی، حکمت حماسه‌ها، سنت‌های فرقه‌ای و خدایان قومی، آیین‌ها و مفاهیم را در ادبیات پورانایی ادغام کند. متون استثنایی پورانا، غنی از اسطوره‌ها، خرد، فلسفه و معنویت‌گرایی، اساس هندوئیسم رسمی شد. می‌خواهم در اینجا با سخنان رادهاکریشن در مورد هندوئیسم این مختصر را خاتمه دهم: «دیالکتیک پیشرفت مذهبی از طریق سنت، منطق و زندگی با فراهم آوردن زمینه برای تغییر به حفظ هندوئیسم کمک می‌کند... آنچه برای همیشه ساخته شده است، برای همیشه باقی است.»

اطمینان دارم که کتاب پروفیسور محمدمهدی توسلی به دانش خوانندگان فارسی نسل‌های جوان و بزرگ‌تر که به دنبال شناخت هستند، خواهد افزود. متناسب با قول مولانا رومی است: «وقتی دانشجو آماده شد، استاد ظاهر می‌شود.» کتاب گورو (استاد) رسیده است، خوش آمدید!

فهرست

صفحه	عنوان
الف	سرآغاز؛ به قلم پروفیسور ابھی کومار سینگ.....
۲۱	مقدمه.....
۲۵	فصل اول
۲۵	نگاهی بر اسطوره شناسی.....
۲۷	یادداشت آغازین.....
۲۸	تعریف اسطوره.....
۳۳	فصل دوم
۳۳	ویژگی های کلی طریقت هندو.....
۳۵	مقدمه.....
۳۵	طریقت هندوئیسم.....
۳۶	دارما و طریقت هندو.....
۳۸	مانترا در طریقت هندو.....
۳۹	یاچنا و کارما.....
۴۳	سپاسمندی.....
۵۰	شجاعت فعال.....
۵۲	اخلاص و فداکاری.....
۵۷	فصل سوم
۵۷	روش های طریقت هندو.....
۵۹	جنبه های طریقت هندو.....
۶۲	وظایف گاه و بیگاه در طریقت هندو.....
۶۷	آیین های مهم در طریقت هندو.....
۸۷	فصل چهارم
۸۷	یاچنا، عبادت، فداکاری.....
۸۹	یاچنا.....
۹۵	دسته بندی یاچناها.....
۱۰۰	یاچنا و یوگا.....

۱۰۴	.....یاچنا و مفهوم عبادت.....
۱۱۰	.....بهکتی (فداکاری و اخلاص).....
۱۱۷	فصل پنجم
۱۱۷	.....مهم ترین ایزدان و ایزدبانوان در طریقت هندو.....
۱۱۹	.....مقدمه.....
۱۱۹	.....ایزدان ودایی.....
۱۲۰	.....ایزدان دوره حماسی.....
۱۲۱	.....ایزدان پورانیی.....
۱۲۴	.....عبادت.....
۱۲۵	.....مفرغ در هند (روش ساخت انگاره های ایزدان و ایزدبانوان).....
۱۲۷	.....ایزد خورشید (سوریا نارایانا).....
۱۲۹	.....برهما.....
۱۳۲	.....ایزدبانو سرسوتی.....
۱۳۴	.....ویشنو.....
۱۳۵	.....ویشنوبوگاستاناکامورتی.....
۱۳۶	.....ویشنو با ایزدبانوان شری دوی و بهودوی.....
۱۳۷	.....لکشمی - نارایانا.....
۱۳۸	.....لکشمی - نارایانا و گارودا (مرکب اساطیری).....
۱۳۹	.....ماتسیا (ماهی).....
۱۴۰	.....وامانا (ومنه).....
۱۴۱	.....پاراشوراما.....
۱۴۳	.....راما.....
۱۴۴	.....کریشنا.....
۱۴۶	.....کریشنا و رادا.....
۱۴۷	.....کالکین (کالی).....
۱۴۸	.....ویشنو و مار ششا.....
۱۴۹	.....گارودا.....
۱۵۱	.....رامانوجا.....
۱۵۲	.....شیواچاندراشیکهر.....
۱۵۲	.....شیوا و ایزدبانو پروتی (اوما ماهشوارا).....
۱۵۳	.....شیوا ناتاراجا.....
۱۵۵	.....ناندی (گاو مقدس).....

۱۵۶	گانش.....
۱۵۸	اسکاندا.....
۱۵۸	کار تیکیا.....
۱۵۹	هانومان.....
۱۶۰	راوانا.....
۱۶۱	دورگا.....
۱۶۳	شانی (ستاره ساتورن/ زحل/ کیوان).....
۱۶۵	فصل ششم
۱۶۵	عصر سنگام: انسان شناختی فرهنگی جنوب هند.....
۱۷۱	عصر سنگام.....
۱۷۱	سلسله پانديا.....
۱۷۲	ادبیات عصر سنگام.....
۱۷۷	نگاهی به انسان شناختی تامیل نادو.....
۱۷۹	پیکره نگاری خدایان و قهرمانان.....
۱۸۰	ویژگی های عمومی ساخت معبد (مندیر).....
۱۸۱	ساختار معماری معابد (جنوب هند).....
۱۸۴	معبد بزرگ میناکشی.....
۱۸۵	اسطوره شناسی معبد میناکشی.....
۱۸۶	تاریخ ساخت معبد میناکشی.....
۱۸۶	معماری معبد میناکشی.....
۱۸۸	استخر لوتوس طلایی.....
۱۸۹	تالار هزار ستون.....
۱۹۱	تالار صد ستون.....
۱۹۳	زیارتگاه های میناکشی و ساندارس وارا.....
۱۹۳	ویژگی های مهم معبد میناکشی.....
۱۹۵	جشنواره ها؛ سخن فرجامین.....
۱۹۶	حرکات موزون آیینی و نمایشی.....
۲۰۳	پیوست ها.....
۲۲۷	کتابنامه.....

مقدمه

بسم الله الرحمن الرحيم

« إِنَّ رَبَّكُمْ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ مَا مِنْ شَيْعٍ إِلَّا مِنْ بَعْدِ إِذْنِهِ ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ » (قرآن مجید، سوره مبارکه یونس: ۳).

(بدرستی که پروردگار شما آن خدایی است که آسمان‌ها و زمین را در شش روز بیافرید، سپس بر کرسی قدرت و مقام تدبیر قرار گرفت و به تدبیر امور عالم پرداخت، بی اجازه‌ی او شفاعتگری نیست، این خدای یکتا پروردگار شماست، پس او را بپرستید، آیا پند نمی‌گیرید.)

سخن گفتن درباره تاریخ و فرهنگ و تمدن هند، هم سخت است و هم پرخطر. سخت از آن جهت که دانش هندشناسی، مشتاقان و ناقدان و نکته سنجان و تیز بینان هوشیار و اندیشمندان پر بار و فرهیختگان بی شماری دارد و از این رو، قلم به شدت می‌لرزد که در این راه خطایی نکند و خشمی برنیآورد و حساسیتی برنیاگزید و دلی را نلرزاند. پر خطر از آن رو که شناخت هند فرهنگی به ویژه در زمینه ادیان و اساطیر و تمدن و آیین‌های آن نیاز به گذشتن از مسیر طولانی و دیرپای ۵۰۰۰ ساله‌ای با دقت بسیار و دانش کافی دارد. بی‌شک صاحب این قلم نه ادعای این را دارد و نه توان آن را. مهم‌تر آنکه این اثر کوچک، گنجایش دریا را ندارد. از این رو، گر خطایی بر این قلم رفته، امید به گذشت و راهنمایی عالمانه از بزرگان و فرهیختگان هندشناس دارد؛ تنها به تاسی از حضرت مولانا، همان گونه که ارشاد فرموده‌اند، بر این باوریم که: « آب دریا را اگر نتوان کشید/ هم به قدر تشنگی باید چشید ».

این اثر در شش فصل با نگاهی انسان‌شناختی در معرفی و توجیه طریقت هندوئیسم و کارکردهای دینی- اجتماعی خدایان و ایزدبانوان آن و نیز انسان‌شناسی فرهنگی هند جنوبی تدوین شده است. انتخاب و تأکید بر هند جنوبی به این دلیل بوده است که فرهنگ اصیل هند (دراویدی)، در هند جنوبی بسیار کم‌تر از هند شمالی مورد دستخوش تغییرات فرهنگ‌های مهاجر و قومیت‌ها قرار گرفته است. از آنجا که اسطوره

در پی رمزگشایی نادانسته‌های جهانی بیکران است که در آن انسان به مثابه اشرف مخلوقات، تشنه‌ی دریافت راز و رمز هستی و خویشتن خویش است، در نخستین فصل، نگاهی اساطیری به هند فرهنگی شده است تا بستری برای شناخت طریقت هندو فراهم آید. سپس، ویژگی‌های طریقت هندو در فصل دوم و روش‌های آن در فصل سوم آمده است. فصل چهارم، به اهمیت «یاچنا» و آیین‌های آن و یوگا و عبادت و نیز فداکاری و اخلاص در طریقت هندو اختصاص یافته است. شناخت ایزدان و ایزدبانوان مهم در هندوئیسم و معرفی انگاره‌های آنها و شیوه ساخت این انگاره‌ها و نقش آنها در تفکر هندویی و شکل اساطیری آنها در فصل پنجم گنجانده شده است. فصل ششم و پایانی، به شرح یکی از دوره‌های مهم فرهنگی هند جنوبی یعنی «عصر سنگام» پرداخته که دگرگونی بزرگی در ادبیات و هنر و معماری و فرهنگ عامه و انسان‌شناسی و جامعه‌شناسی و فلسفه و آداب و ترادادها و آیین‌های دکن (سرزمین‌های هند جنوبی) برای بیش از ۲۰۰۰ سال به وجود آورده است.

موضوعی که مدت‌ها زمینه‌ساز تشویشی در ذهن نگارنده شده بود، نخست برداشت دور از ذهن دانشجویان ایرانی شاغل به تحصیل در شبه قاره بود که هندو را «بت پرست» می‌خواندند. سپس در طی اشتغال در دانشگاه‌های ایران، متأسفانه همین باورداشت را در میان دانشجویان و همکاران فرهیخته خویش یافتیم. در میان عموم نیز همین طرز فکر وجود داشت و هنوز نیز هست. دغدغه اینکه چه باید کرد تا حقیقت آیین هندو را تا آنجا که در توان این قلم هست، بنگارد، زمان چون باد گذشت و به سال‌ها کشید. اکنون که فرصتی از خودقرنطینگی و خانه‌نشینی ناشی از ویروسی مسری و جهانی و مهلک پیش آمده، تلاش شده است تا آنچه درباره آیین هندو از میان منابع دست اول و سایر آثار برداشت شده و با آنچه که از تجربه سالیان درازی از تحقیق و مشاهده و همفکری در این خصوص اندوخته شده، در این اثر، تقدیم دوستداران دانش هند شناسی شود.

در این مسیر، تلاش شد از منابع موثق و موجود، تا آنجا که در دسترس بوده است، بهره‌مند شده و با اقتباس و ترجمه و تالیف و جمع‌آوری مطالب و فیش‌برداری و تدوین و تلفیق آنها با داشته‌های خود، اثری سودمند برای مشتاقان طریقت هندوئیسم و فرهنگ و تمدن هند پیشکش شود. در اینجا، شایسته است از دوست بسیار عزیز و فرهیخته و دانشورم، جناب پروفیسور ابهی کمار سینگ، راین فرهنگ‌ی و مدیر

محترم مرکز فرهنگی سوامی ویوکانندا، دبیر اول سفارت کبرای هند-تهران، که با گشاده‌رویی، با هدیه‌ی سه منبع اصلی، زمینه‌ی تالیف این اثر را فراهم آورد و در توضیح و تلفظ دقیق واژگان هندی و سنسکریت و ویرایش آنها بی‌دریغ همکاری و یاری نمود، صمیمانه سپاسگزاری کنم.

بی‌تردید خود را مدیون منابع ارزشمندی می‌دانیم که در اصل پایه این پژوهش بوده‌اند. یکی از مهم‌ترین آنها اثر محققانه جناب پاندیت ویتیانپواز می‌شرا به نام: "The Hindu Way, A reaserch for the eternal" است که از سه فصل از آن کتاب اقتباس، ترجمه و با افزوده‌هایی آورده شده است. همچنین، اثر بارزش دیگر تألیف ای.جی. میشل است به نام "Hindu Gods and Goddesses" که تلاش شده است آنچه سودمند و در تکمیل هدف این پژوهش بوده از این منبع اقتباس و ترجمه و با افزوده‌هایی ثبت شود. منبع بسیار بارزش دیگر، جلد چهارم کتاب ادیان از کتاب "The Cultural Heritage of India"، تألیف اچ. باتاچاریا است. بدون شک مطالبی نیز برگرفته از منابع ارزشمند دیگری است که در دسترس و در راستای هدف این اثر بوده است و از آنها سود برده و نام و آدرس آن آثار در فهرست منابع آمده است. بقیه مطالب متن، از یادداشت‌های نگارنده است که در طی سال‌ها تحقیق و تدریس و مطالعه میدانی و فعالیت فرهنگی در شبه قاره هند اندوخته شده است.

بر این باورم چنانچه همکاری و همفکری و یاری دوستان و عزیزان فرهنگ دوستی که با بزرگواری و سخاوت در تمام مراحل تألیف، ویرایش، طراحی، چاپ و نشر و سرمایه‌گذاری برای انتشار این اثر نبود، کار به انجام نمی‌رسید. از این رو، صمیمانه سپاسمند این عزیزان هستم: جناب گدام دارمندرا^۱ سفیر محترم سفارت هند در تهران، پروفیسور ابهی کمار سینگ مدیر محترم مرکز فرهنگی سوامی ویوکاناندا و رایزن فرهنگی سفارت هند در تهران، جناب دکتر سینا توسلی ویراستار محترم متن فارسی، جناب مهندس لایقی مدیر محترم نشر اطلاع، جناب فرهاد پالیزدار همکار محترم علمی و فرهنگی، سرکار خانم کاظمی مدیر محترم مؤسسه یوگا، جناب امین مدی کارشناس محترم مرکز فرهنگی ویوکانندا و سرکار خانم پروانه امیری (ویراستار).

(بمنه و کرمه)

محمد مهدی توسلی

(متخصص در تاریخ فرهنگ هند باستان و باستان‌شناسی/ گرایش انسان‌شناسی)

تهران - ۲۴ فروردین ۱۴۰۰ خورشیدی